

Бердянський державний педагогічний університет

Факультет дошкільної, спеціальної та соціальної освіти

Кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи

бакалавр

(освітній ступінь)

на тему

**«СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО
ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД»**

Виконав/ла: здобувачка вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
IV курсу, групи 406 СР-з
Галузь знань 23 Соціальна робота
спеціальності 231 Соціальна робота
ОПП «Соціальна робота та соціальна
педагогіка»

ЗАБАВА Анна Вадимівна

Керівник:

к.пед.н., доцент Анастасія ПОПОВА

Рецензент:

к.пед.н., доцент Анастасія ТУРГЕНЄВА

2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	Ошибка! Закладка не определена.
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ.	Ошибка! Закладка не определена.
1.1. Сутність реабілітації військовослужбовців.....	Ошибка! Закладка не определена.
1.2. Види реабілітації військовослужбовців.....	Ошибка! Закладка не определена.
1.3. Соціальна реабілітація як механізм адаптації військовослужбовця до цивільного життя.....	Ошибка! Закладка не определена.
Висновки до першого розділу.....	21
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ДОСВІДУ СОЦІАЛЬНОЇ РАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО ЦИВІЛЬНОГО ЖИТТЯ	22
2.1. Дослідження існуючих програм соціальної підтримки військовослужбовців.....	22
2.2. Механізм соціальної реабілітації військовослужбовців в Україні.	30
2.3. Закордонний досвід в реабілітації військовослужбовців до цивільного життя.....	33
2.4. Напрями удосконалення програм соціальної підтримки військовослужбовців.....	39
Висновки до другого розділу	46
ВИСНОВКИ.....	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53

ВСТУП

Актуальність дослідження. З появою військових конфліктів, тобто з давніх часів людської історії, виникає потреба в соціальній реабілітації їхніх учасників. Кожна людина, яка опинилася у збройному протистоянні, отримує глибоку психічну травму, яка має прямий та опосередкований вплив на якість життя. Повернення військовослужбовців до цивільного життя та нормального функціонування потребує значних зусиль з боку суспільства. Проблеми, пов'язані з функціонуванням системи соціальної реабілітації взагалі та реабілітації військовослужбовців – учасників збройних конфліктів, зокрема, традиційно розглядаються в рамках завдань організації соціальної політики держави, оскільки здебільшого віднесені чинним законодавством України до компетенції органів соціального захисту населення.

За статистикою лише в Україні потребують реабілітації близько 3 000 000 людей. До цієї цифри входять: 1 000 000 українських воїнів, які беруть участь в захисті держави; приблизно 2 000 000 сімей військовослужбовців та тих, хто постраждав в наслідок війни; 700 000 людей з регулярної армії; приблизно 300 000 демобілізованих та поранених [22]. Ці дані свідчать про катастрофічний вплив військових подій та необхідність впровадження дієвих програм соціальної реабілітації, здатних повернути військовослужбовців до повноцінної життєдіяльності враховуючи їх проблеми та потреби, що у свою чергу зумовлює вивчення наявного українського та зарубіжного досвіду задля формування та розроблення напрямів їх удосконалення.

Різні аспекти теоретичного вивчення проблеми соціального захисту та реабілітації військовослужбовців є предметом наукових пошуків В. В. Турбана, Л. Вікторовой, Франца Йозефа Раттера фон Буса, В. Самойленка, О. Кузнецова та інших. Однак, системних теоретичних розробок безпосередньо з соціального захисту та соціальної реабілітації учасників збройних конфліктів, та, зокрема, методик їх практичного

застосування в даний час явно не вистачає, що обумовлює актуальність бакалаврської роботи на тему: **«Соціальна реабілітація військовослужбовців до цивільного життя: зарубіжний та український досвід»**.

Об'єкт дослідження – соціальна реабілітація військовослужбовців.

Предмет дослідження – закордонний та український досвід організації соціальної реабілітації військовослужбовців до цивільного життя.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати процес соціальної реабілітації військовослужбовців до цивільного життя та проаналізувати актуальні програми їх соціальної реабілітації задля визначення напрямів покращення.

Відповідно до мети, об'єкта та предмета дослідження визначені його **завдання:**

1. Визначити сутність та види реабілітації військовослужбовців;
2. Охарактеризувати соціальну реабілітацію як механізм адаптації військовослужбовця до цивільного життя;
3. Охарактеризувати механізм соціальної реабілітації військовослужбовців в Україні;
4. Проаналізувати програми соціальної реабілітації військовослужбовців до цивільного життя в Україні та зарубіжних країнах;
5. Визначити напрями удосконалення програм соціальної реабілітації військовослужбовців до цивільного життя.

Методи дослідження. Для досягнення мети та виконання визначених завдань використано комплекс таких методів: *загальнонаукові* (аналіз, синтез, систематизація, порівняння, узагальнення використовувалися для вивчення зарубіжної та вітчизняної інформації на обрану тему); *конкретно-наукові*: (категоріальний аналіз – для розкриття змісту й уточнення дефініцій основоположних понять; структурно-функціональний аналіз – для з'ясування

структурних, змістових і процесуальних особливостей механізму реабілітації; структурно-логічний аналіз – для виокремлення особливостей системи та механізму соціального захисту та соціальної реабілітації в контексту наявних програм; *прогностичні* – для розробки рекомендацій для визначення напрямів удосконалення програм соціальної реабілітації військовослужбовців до цивільного життя

Структура бакалаврської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (всього 28 найменувань). Робота також містить 2 таблиці та 9 рисунків.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів дослідження проблеми соціальної реабілітації військовослужбовців до цивільного життя свідчить про досягнення мети й вирішення завдань наукового пошуку та дає підстави до таких висновків.

Проблема визначення чіткого механізму соціальної реабілітації та інтеграції військовослужбовців до цивільного життя становить значний інтерес для українських та зарубіжних науковців, фахівців-практиків та законодавців, особливо в умовах триваючої війни та поствоєнного відновлення. Оскільки, процес соціальної реабілітації до цивільного життя є складним та динамічним, що зумовлюється комплексом групових та індивідуальних потреб і проблем військовослужбовців та актуалізує постійні наукові пошуки ефективних підходів та механізмів соціальної реабілітації шляхом вивчення та аналізу наявного вітчизняного та зарубіжного досвіду задля виявлення напрямів його удосконалення.

1. Визначити сутність та види реабілітації військовослужбовців;
2. Охарактеризувати соціальну реабілітацію як механізм адаптації військовослужбовця до цивільного життя;
3. Охарактеризувати механізм соціальної реабілітації військовослужбовців в Україні;
4. Проаналізувати програми соціальної реабілітації військовослужбовців до цивільного життя в Україні та зарубіжних країнах;
5. Визначити напрями удосконалення програм соціальної реабілітації військовослужбовців до цивільного життя.

1. На основі вивчення наукових джерел проаналізовано сутність та зміст поняття «реабілітація», яке інтерпретуємо як процес відновлення здоров'я, функціонального стану і працездатності, порушених захворюваннями, травмами або впливом фізичних, хімічних та інших соціальних чинників; схарактеризовано основні чинники, які сприяють бойовим психологічним травмам та мають вплив на загальне відновлення та повернення військовослужбовців до цивільного життя (психічне перевантаження, фізичні перенавантаження, умови бойової діяльності); визначено основні види реабілітації військовослужбовців (медична, психологічна, акменологічна, соціально-культурна, соціально-моральна, економічна).

2. На основі вивчення теоретико-практичних розробок і підходів до соціальної реабілітації військовослужбовців нами було визначено соціальну реабілітацію як механізм адаптації військовослужбовця до цивільного життя. Встановлено, що соціально-психологічна реадaptaція учасників бойових дій включає в себе «психологічний карантин», виявлення ветеранів бойових дій, створення реадaptaючих умов. Схарактеризовано основні завдання соціальної реабілітації військовослужбовців, до яких відносимо: сприяння соціально-психологічній адаптації військовослужбовців (індивідуальна, психотерапевтична допомога, групові форми реабілітації); надання соціальної підтримки військовослужбовцям та членам їх родин (ігрові форми роботи, тренінгова робота, анімалотерапія, робота груп самопомоги та проблемних груп); освітню діяльність (здійснення профконсультування, підвищення кваліфікації, перекваліфікація, отримання додаткової освіти, перепідготовка тощо); соціально-правовий захист (консультування з правових питань, підтримка у створенні бізнесу та підтримка підприємництва, участь у розробці та удосконаленні системи соціального захисту); сприяння в працевлаштуванні (знайомство з вакансіями на ринку праці, зустрічі з роботодавцями). Отже, враховуючи вищесказане, можемо зробити висновок, що успішна соціальна

реабілітація військовослужбовців до цивільного життя, безпосередньо пов'язана з діяльністю державних і громадських організацій, які в тій чи іншій мірі беруть участь у забезпеченні соціальних прав і гарантій, допомоги та сприяють їх успішній адаптації та інтеграції на місцях.

3. Аналіз діяльності профільних Міністерств, напрямів діяльності профільних організацій, які надають різні послуги спрямовані на соціальну реабілітацію військових до цивільного життя та контент-аналіз нормативно-правових документів дозволили визначити основні шляхи реалізації державної політики щодо підтримки ветеранів та членів сімей загиблих, які включають в себе уповноваженні органи (Міністерство соціальної політики України, Міністерство у справах ветеранів України, Міністерство внутрішніх справ), їх діяльність та напрямки підтримки. Однією з перших інтегрованих програм реінтеграції для військовослужбовців і ветеранів, розроблених в умовах повномасштабного збройного протистояння та введення воєнного стану, є Концепція реінтеграції та підтримки учасників бойових дій у м. Києві. Ця концепція передбачає реалізацію державної та місцевої політики у сфері соціального захисту ветеранів війни. Це включає в себе забезпечення психологічної, фізкультурно-спортивної реабілітації, соціальної та професійної адаптації, забезпечення зайнятості, медичне обслуговування, популяризацію позитивного образу ветерана та реінтеграцію учасників війни у мирне життя. Були визначені основні аспекти державної підтримки військовослужбовців (фінансова, медична, житлова, соціальна, пенсійна, пам'ять та вшанування).

4. Аналіз програм соціальної реабілітації військовослужбовців до цивільного життя в Україні та зарубіжних країнах дозволив схарактеризувати специфіку соціального захисту ветеранів в країнах світу на прикладі США. В контексті досвіду цієї країни соціальна реабілітація розглядається як допомога особі на всіх етапах формування нової системи значущих соціальних відносин: від виникнення первинного розладу самосвідомості у формі негативних значущих відносин до формування позитивних значущих відносин особистості

себе у співвідношенні зі світом минулому, теперішньому та майбутньому свого життя, враховуючи задоволення потреб військовослужбовця у системі соціального захисту задля відновлення здатності задовольняти свої потреби, включаючи пільги, фінансове забезпечення, доступ до освіти, працевлаштування, психологічну підтримку військовослужбовця та членів його родини та інші види послуг. Встановлено, що одним із інструментів взаємодії держави та суспільства у США щодо вирішення даних завдань є соціальне проектування – вид діяльності, яка має безпосереднє відношення до розвитку соціальної сфери, організації ефективної соціальної роботи, подолання різноманітних соціальних проблем і реалізується шляхом соціального замовлення на різні види послуг, які актуальні для військовослужбовців та членів їх сімей. Такий підхід до соціальної реабілітації є цікавою практикою для сфери соціальної роботи з військовослужбовцями, оскільки він надає можливість гнучко та динамічно реагувати на потреби та проблеми військослужбовців, не обмежуючись лише регламентованими видами допомоги та підтримки.

5. На основі узагальнення наукових пошуків, визначили, що соціальна політика держави повинна бути спрямована на задоволення актуальних потреб ветеранів, щоб підвищити їхній реінтеграційний потенціал та швидко відновити їхню стійку соціальну позицію. Для цього необхідно узгодити роботу на державному (розробка та впровадження стратегій для підтримки реінтеграції ветеранів), галузевому (створення можливостей для трудової та суспільно корисної зайнятості ветеранів) та суспільному рівнях (надання підтримки та послуг ветеранам на місцевому рівні, консультування щодо психічного здоров'я, організація програм міжособистісної підтримки та сприяння їхній інтеграції в суспільство). Визначили головні напрями змін системи соціального захисту ветеранів (посилення адресності соціальної допомоги; використання потенціалу самозахисту ветеранів; запровадження нововведень у систему соціального захисту ветеранів; активізація соціального захисту засобами соціальної та трудової адаптації ветеранів) та принципи

(комплексне використання ресурсних можливостей суспільства, публічності й відкритості; збалансованості повноважень соціальної відповідальності). Схарактеризували напрями удосконалення програм соціальної підтримки військовослужбовців, основною складовою яких має стати створення в країні центрів надання медичної та соціально-психологічної допомоги нового типу, які будуть здатні надавати послуги у системі.

Виконання вказаних завдань дозволяє говорити про успішне виконання дослідження з теоретичного обґрунтування процесу соціальної реабілітації військовослужбовців до цивільного життя та аналізу актуальних програм їх соціальної реабілітації задля визначення напрямів покращення.

Водночас, проведені дослідження не вичерпує всі аспекти проблеми і відкриває перспективи для подальших наукових пошуків, спрямованих на емпіричну перевірку ефективності наявних програм, дослідження досвіду інших країн та розробку ефективних моделей та програм соціальної реабілітації військовослужбовців до цивільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базарний С. В. Соціальна реабілітація військовослужбовців. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету: Видавничий дім.* 2020. URL:https://docs.mgu.edu.ua/docs/aspirantura/150520_konf_zbirnik32.pdf#page=152 (дата звернення: 12.12.2023).
2. Басманова А., & Грищенко І. Реінтеграція ветеранів і учасників бойових дій та членів їх сімей в цивільне життя на рівні територіальних громад. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*, (October 27, 2023; Pisa, Italia). 2023. С. 35–37. URL:<https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1268> (дата звернення: 12.12.2023).
3. Бриндіков Ю. Л. Соціально-психологічні складові процесу реабілітації учасників бойових дій в Україні. Актуальні дослідження в соціальній сфері: матеріали восьмої Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17 листопада 2016 р.). Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2016. С. 120–122.
4. Вікторова, Леся. "Соціальна допомога військовослужбовцям в умовах війни: аналіз політик та практик в Україні. *Collection of scientific papers «ΛΟΓΟΣ»* June 23, 2023; Oxford, UK.2023. С. 48-51. URL:<https://archive.logos-science.com/index.php/conference-proceedings/article/view/893> (дата звернення: 12.12.2023).
5. Гачак-Величко, Л. А., О. В. Ролюк, О. С. Капінус. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців в Україні. *Психолого-педагогічний науковий збірник.* 2020. URL:

http://pedagogyviv.org.ua/zhurnaly/december_2020.pdf#page=27

(дата

звернення: 12.12.2023).

6. Жиленко, Р. В. Соціальна адаптація військовослужбовців в сучасній науковій літературі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Педагогіка. Соціальна робота* / гол. ред. І.В. Козубовська. Ужгород : Говерла, 2019. Вип. 2 (45). С. 61–69

7. Закон України «Про державні гарантії соціального захисту військовослужбовців, які звільняються зі служби у зв'язку з реформуванням Збройних сил України, та членів їхніх сімей» URL: (дата звернення: 12.12.2023).

8. Захаріна Т. Аналіз практик і проєктів соціальної реінтеграції ветеранів гібридної війни в умовах сучасного українського соціуму. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Педагогічні науки*. 2023. URL:<http://journals.maup.com.ua/index.php/pedagogy/article/view/2697>. (дата звернення: 12.12.2023).

9. Концепції реінтеграції та підтримки учасників бойових дій у м. Києві
URL:https://drive.google.com/file/d/1uVeGJvcL2HU667ii8eTlu0fCT6S_ytL5/view (дата звернення: 12.12.2023).

10. Костишин Е. І. Особливості реалізації політики ветеранського розвитку в Україні." *Публічне управління та соціальна робота* . 2023. С. 19-24.
URL:
<https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/soc/article/view/2653> (дата звернення: 12.12.2023).

11. Кузнецова, О. А. Організація державної соціально-психологічної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей." URL:<https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream> (дата звернення: 12.12.2023).

12. Міністерство оборони США URL: <https://dod.defense.gov>. (дата звернення: 12.12.2023).

13. Міхеєва О. Характеристика соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Вип. 24 (I том). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. С. 44 – 50

14. Назаренко , О. Тлумачення сутності і змісту соціального захисту військовослужбовців. *Молодий вчений*. 2018. 8 (60). С. 186-190. URL:<https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4143>_____ (дата звернення: 12.12.2023).

15. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України №2011-ХІІ від 20.12.1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 12.12.2023).

16. Реінтеграція ветеранів. Укрінформ мультимедіа платформа іномовлення України. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3765976-reintegracia-veteraniv-laputina-obgovorila-posilemma-spiivpraci-z-golovou-predstavnictva-mom.html> (дата звернення: 12.12.2023).

17. Рекомендації учасників слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів на тему: «Інструменти суспільної підтримки ветеранів - учасників бойових дій у післявоєнний період» URL:<https://komspip.rada.gov.ua/uploads/documents/31763.pdf> (дата звернення: 12.12.2023).

18. Самойленко В., Яковенко Н., Петряшев І. та ін. Медична і соціальна реабілітація (підручник). Київ : Медицина. 2018. С. 72–74.

19. Сапункова С., Піц Л., Гутніцька А. та ін. Медична та соціальна та реабілітація. Київ : Медицина. 2018. 79 с.

20. Сиротюк М. І. Соціальна реабілітація військовослужбовців крізь призму часу. Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Харків,

21 жовт. 2022 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди [та ін.] ; [редкол.: М. П. Васильєва та ін.]. Харків : [б. в.], 2022. С. 169–170.

21. Соціальна робота з різними категоріями населення у територіальній громаді: українські реалії та міжнародний досвід: колективна монографія / В. Поліщук, Н. Горішна, Г. Слезанська та ін. Тернопіль : Осадца Ю.В., 2018. –221 с

22. Стратегія формування системи переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року. URL: https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Проект_Стратегії.pdf (дата звернення: 12.12.2023).

23. Турбан В. В. Реабілітаційна робота з військовослужбовцями, учасниками бойових дій у центрах соціальних служб: етичний аспект. Творча спадщина Г. С. Костюка: історія та сучасність. 2018. С. 345 – 346.

24. Цеков Р. Особливості державної політики соціально-психологічної адаптації військовослужбовців в Україні. URL:<https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/57510/1/%D0%A2%D0%B5%> (дата звернення: 12.12.2023).

25. Халява В. Політика соціального забезпечення учасників бойових дій у зарубіжних країнах. *Просторовий розвиток* 2022. №2. С. 238–245. URL <https://doi.org/10.32347/2786-7269.2022.2.238-245> (дата звернення: 12.12.2023).

26. Bryndikov Y. Social Rehabilitation of the Servicemen: on the Question of Term. *Pedagogical Discourse*. 2017. № 22. С, 30-35. URL:<https://ojs.kgpa.km.ua/index.php/peddiscourse/article/view/13>

27. Macleod A. D. The reactivation of post-traumatic stress disorder in later life. URL: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1080/00048679409080786>. (дата звернення: 12.12.2023).

28. Social worker in the U. S. Army URL:<http://www.goarmy.com/careers-andjobs/amedd-categories/medical-service-corpsjobs/socialworker.html>. (дата звернення: 12.12.2023).